

020 La manifestation du néo-plasticisme dans la musique et les bruiteurs futuristes italiens

Vooraf

Mondriaan krijgt in januari 1922 een proefnummer van het tijdschrift *La Vie des lettres et des arts*¹ toegestuurd en dat brengt hem op het idee om twee artikelen uit *De Stijl*² met hulp van zijn vriend Rinus van Eck³ in het Frans te vertalen.

Het eerste artikel - *De 'Bruiters futuristes italiens' en 'het' nieuwe in de muziek* - wordt in het Frans: *La manifestation du néo-plasticisme dans la musique et les bruiteurs futuristes italiens*.⁴ Het tweede artikel - *Het Neo-Plasticisme (De Nieuwe Beelding) en zijn (hare) realisering in de muziek* - wordt in het Frans: *Le Néo-Plasticisme. Sa réalisation dans la musique et au théâtre futur*.⁵

De Franse vertaling van *De 'Bruiters futuristes italiens' en 'het' nieuwe in de muziek* is als aparte tekst opgenomen in dit corpus. Niet alleen uit tekstvergelijking, maar ook uit een brief aan Theo van Doesburg⁶ (7 februari 1922) blijkt dat Mondriaan de Nederlandse tekst sterk heeft 'verbeterd'. Hij schrijft: '[...] ook heb ik er onder het vertalen nog heel veel aan kunnen verbeteren [...].'⁷ Overigens is ook de Nederlandse titel in de Franse vertaling sterk gewijzigd.

Beide Franse vertalingen verschijnen in het tijdschrift *La Vie des lettres et des arts*, dat onder redactie stond van Nicolas Beauduin⁸ en William Speth⁹. Het tijdschrift verscheen in twee series van 1913 tot 1926. De eerste serie van april 1913 (no.1) tot juli 1914 (no.6), de tweede van juli 1920 (no.1) tot 1926 (no.21).

Bron

De enige bron van *La manifestation du néo-plasticisme dans la musique et les bruiteurs futuristes italiens* is de publicatie van deze tekst in *La Vie des lettres et des arts* in april 1922¹⁰. In een brief aan Theo van Doesburg schrijft Mondriaan dat zijn artikel is geplaatst. Door het ontbreken van een manuscript weten we niet zeker of de redactie het Frans van de tekst bewerkt heeft. We beschouwen daarom deze tekst als 'geautoriseerd, maar met twijfel over de redactie'.

Een publicatie beschouwen we als voltooid.

La manifestation du néo-plasticisme dans la musique et les bruiteurs futuristes italiens vormt samen met tekst [017] *De 'Bruiters futuristes italiens' en 'het' nieuwe in de muziek* een zogenoemde dubbele presentatie.

Basistekst en leestekst

De basis voor de leestekst is de publicatie van *La manifestation du néo-plasticisme dans la musique et les bruiteurs futuristes italiens* in *La Vie des lettres et des arts* (april 1922).

Evidente drukfouten zijn in noten aangegeven.

Titel

De titel van de leestekst is dezelfde als van de publicatie: *La manifestation du néo-plasticisme dans la musique et les bruiteurs futuristes italiens*.

De Franse titel verschilt van de titel van de Nederlandse versie. De woordgroep 'het' nieuwe in de muziek' in de Nederlandse titel komt niet terug in de Franse titel, maar is vervangen door *néo-plasticisme dans la musique*.

Datering en ondertekening

¹ Tijdschrift onder redactie van Nicolas Bauduin en William Speth. Aanvankelijk *La Vie des lettres*, maar na december 1921: *La Vie des lettres et des arts*; verschijnt van april 1913 tot juli 1914 en van juli 1920 tot 1926.

² *De Stijl*: Maandblad voor de Beeldende Vakken. Redactie: Theo van Doesburg. Verschenen van oktober 1917 tot januari 1932.

³ Marinus Ritsema van Eck (1870-1948), arts, vriend van Mondriaan, woonachtig in Frankrijk.

⁴ Tekst 020.

⁵ Tekst 021.

⁶ Theo van Doesburg (1883-1931), Nederlands schrijver, kunstenaar en redacteur van *De Stijl*.

⁷ RKD-MCP – 25-28.

⁸ Nicolas Beauduin (1880-1960), Frans schrijver en dichter.

⁹ Geen gegevens gevonden.

¹⁰ *La Vie des lettres et des arts* 8, no. 9 (april 1922): 132-143.

La manifestation du néo-plasticisme dans la musique et les bruiteurs futuristes italiens is niet gedateerd. De tekst krijgt de datum van de publicatie: april 1922¹¹.

In de publicatie staat onderaan de tekst: 'P. Mondrian'.

Ontstaan en publicatie

Op 7 februari 1922 schrijft Mondriaan aan zijn vriend Theo van Doesburg: 'Ik kreeg laatst een proefnummer van *La Vie des Lettres* en dacht ik zal daar gebruik van maken om hun mijn vorige twee uit de *Stijl* te zenden, (met een beetje andere titel omdat 't meer over 't N.P. dan over de Bruiteurs gaat en ook heb ik er onder het vertalen nog heel veel aan kunnen verbeteren je weet zelf als je in 't fransch vertaalt moet je alles exact zeggen en dat was 't nog niet genoeg. Van Eck was toen nog hier en die heeft het verbeterd taalkundig) Ik heb geschreven dat ongeveer hetzelfde in *De Stijl* al verschenen is en dat ik bij *L'Esprit Nouveau*¹² geweest was. Maar als ik dat ouderwetsche gedoe van Beauduin b.v. lees ben ik bang dat hij me weer vernachelt. Hij antwoordde, na een groote week met een kaart (cher confrère: stond er boven) - dat hij reeds ook door collega van Doesburg par lettre van me gehoord had en graag 'mijn studie' ontving, me waarschuwend dat de plaatsing 't eenige honorarium was. Ik heb 't aangeteekend gestuurd en wacht nu. Maar vrees weer dat ze 't niet plaatsen.'

In een volgende brief aan Van Doesburg (maart 1922¹³) vertelt Mondriaan verheugd: 'Wat heel leuk is is dat *La Revue des Lettres* mijn artikel toch plaatst in April! Beudain vroeg me ook clichés; er was geen tijd om die van *De Stijl* te vragen, dus schreef ik 't af.'

In aprilnummer (1922) van *La Vie des lettres et des arts* verschijnt *La manifestation du néo-plasticisme dans la musique et les bruiteurs futuristes italiens*.

Enige tijd later (5 mei 1922) schrijft Mondriaan aan Anthony Kok¹⁴: 'Ik heb mijn Bruiteur-artikel dan toch geplaatst gekregen; 't is verschenen in *Cronique des Lettres et des Arts*! De redacteur schrijft me 'votre article a plu beaucoup. C'est entendu pour votre prochain travail'. Ik ben dus weer aan 't vertalen. Doet me razend veel plezier mijn ideeën nu in grooten kring komen, heh? Schrijf je me eens hoe je me laatste artikels vond?'¹⁵

Ook op 5 mei informeert Mondriaan zijn vriend Bob Oud¹⁶ over de plaatsing in *La Vie des Lettres et des Arts*: 'Ik heb eindelijk mijn artikel Bruiteurs enz in *La Vie des Lettres et des Arts* geplaatst gekregen. 't Betaald evenmin als *De Stijl* maar ik ben blij dat mijn ideeën nu in grooteren kring komen. De redacteur schrijft me "Votre article a plu beaucoup. C'est entendu pour votre prochain travail". Leuk heh? Ik ben dus weer druk aan 't vertalen.'¹⁷

Wat later in mei 1922¹⁸ schrijft Mondriaan aan Van Doesburg: 'Ik vroeg hem [Rosenberg¹⁹] maar of hij mijn artikel in *la Vie d. L.* gelezen had. Dat had hij nog niet maar zou 't doen. [...] Ik was blij met de plaatsing in *La Vie d. L.* Je ziet ik heb vooral t begin nog wat omgezet en omgewerkt. Beudain schreef me: *Votre article a plu beaucoup. En particulier à Gleizes*²⁰. C'est entendu pour votre prochain travail. Ik had hem het vervolg beloofd. Prettig dat de N.P. ideeën nu in grooten kring komen. Ik ben met de vertaling van 't vervolg bezig en hoop van Eck er weer toe te krijgen om 't te corrigeren. Hij komt binnenkort weer in Parijs. [...] Je schrijft eenige stukken in *De Stijl* te willen overnemen van mijn art. in *L. Vie d. L.* maar 't is immers al in *De Stijl* verschenen? Is 't misschien niet beter in *Mécano*²¹?'

In december 1923 verschijnt in het Kunstnummer van het tijdschrift *Alarm* een tekst van Mondriaan onder de titel *De nieuwe beelding*. Het tijdschrift - *Alarm: anarchistisch maandblad* - verscheen van 1922-1926 en kwam voort uit de Sociaal-Anarchistische Jeugd Organisatie (SAJO). De redactie was in

¹¹ Mondriaan woonde april 1922 in Parijs, 26 Rue du Départ.

¹² Het tijdschrift *L'Esprit Nouveau* (1920-1925) werd opgericht door de schilders Ozenfant en Jeanneret en de dichter Dermée.

¹³ Ongedateerd, vermoedelijk 'maart 1922'.

¹⁴ Anthony Kok (1881-1961), Nederlands dichter, medewerker van *De Stijl*.

¹⁵ Vindplaats brieven aan Kok: RKD-MCP – 51.

¹⁶ J.J.P. (Bob) Oud (1890-1963), Nederlands architect.

¹⁷ Vindplaats brieven aan Oud: RKD-MCP – 63.

¹⁸ Ongedateerd, vermoedelijk 'mei 1922'.

¹⁹ Léonce Rosenberg (1879-1947), Parijs galeriehouders en uitgever; Galerie 'L'Effort Moderne'; Tijdschrift: *Bulletin de l'Effort Moderne*; Uitgeverij: 'Éditions de l'Effort Moderne'.

²⁰ Albert Gleizes (1881-1953), Frans kubistisch schilder.

²¹ *Mécano*, Dadaïstisch tijdschrift onder redactie van I.K. Bonset (pseudoniem van Van Doesburg) en Theo van Doesburg; er verschijnen slechts vier nummers in de jaren 1922-1923.

handen van Anton Constandse²². De tekst *De nieuwe beelding* blijkt een Nederlandse vertaling van twee fragmenten uit *La manifestation du néo-plasticisme dans la musique et les bruiteurs futuristes italiens*²³. Constandse studeerde Frans²⁴ en zal de fragmenten vertaald hebben.

Reacties van tijdgenoten

Er is geen reactie achterhaald op Mondriaans tekst *La manifestation du néo-plasticisme dans la musique et les bruiteurs futuristes italiens*.

Twee jaar later (1924) noemt Mondriaan in een interview de artikelen in *La Vie des lettres et des arts*²⁵. Het interview is waarschijnlijk afgenomen door W.F.A. Röell en is verschenen op 17 oktober 1924 in *Het Vaderland*²⁶. Het artikel van Röell was getiteld: 'Bezoek bij Mondriaan. Het Neo-plasticisme in Schilderkunst, Bouwkunst, Muziek, Litteratuur.' De vragen die journalist stelt over Neo-Plasticisme en muziek en de antwoorden van Mondriaan zijn als volgt weergegeven:

'Hoe denkt u zich de neo-plastische muziek? Mondriaan verwijst mij naar zijn artikelen in de *Vie des Lettres* gepubliceerd. Ook hier wil hij de natuurlijke beeldingsmiddelen (toonschaal, natuurlijke klankkleur) door 'n universeel-bindend middel vervangen. De drie kleuren en drie niet-kleuren uit de schilderkunst worden per analogie drie tonen en drie geluiden. Hun opvolging (geen gelijktijdigheid!) in evenwichtige verhouding vormt de moderne compositie. Daarbij moeten de klanken zoo vlak en gelijksoortig mogelijk worden voortgebracht, wat nieuwe batterij- instrumenten vereischt, die, om het individuele uit te schakelen, mechanisch moeten worden bespeeld. Iets in den zin der Bruiteurs van het futuristische orkest? Neen, Russolo²⁷ heeft gelijk, dat hij de geluiden der moderne industrie verkiest boven de nachtegaleen der natuur, doch hij begaat m.i. een groote fout door in zijn *Glouglouteurs*, *Froufrouteurs* en *Hululeurs*²⁸ den klank naturalistisch te reproduceeren in plaats van hem tot zuiver-beeldend middel te abstraheeren.

Ziet gij elders voorboden der nieuwe, objectieve muziek? Ja, in de fuga's van Bach, in de stijlproeven van v. Domselaer²⁹, die helaas thans weer afdwaalt, misschien ook in de *Noces* van Strawinsky, doch vooral in den Jazzband, die in zijn doorlopenden tegenstelling klank-slag en, voor zoover hij niet in de romantische melodie vervalt, bezig is de nieuwe idee te verwerkelijken. De moderne objectieve dansen als de Shimmy³⁰, waar de rechte overheerscht en de muziek niet wordt gemimeerd (O, Isidora Duncan) vormen daarvoor een prachtige aanvulling.'

Vermelde personen

Buiten de personen die Mondriaan ook in *De 'Bruiteurs Futuristes Italiens'* en *'het' nieuwe in de muziek*³¹ vermeldt: Russolo, Bach, Van Domselaer, Debussy, Schönberg, Marinetti, Breton, noemt hij in de Franse tekst ook nog Cézanne³². Over Cézanne zegt Mondriaan: 'Après Cézanne, la peinture s'est libérée de plus en plus de la nature.'

Sleutelwoorden

Met een aantal kenschetsende woorden (in alfabetische volgorde) geven we aan wat er in *La manifestation du néo-plasticisme dans la musique et les bruiteurs futuristes italiens* besproken wordt. Van de zogenoemde specifieke en soms minder specifieke Mondriaan-woorden wordt een verklarende omschrijving gegeven in het 'Sleutelwoordenregister'³³. De in dit register verduidelijkte sleutelwoorden zijn hieronder cursief weergegeven.

²² Anton Levien Constandse (1899-1985), Nederlands schrijver en journalist.

²³ Digital Appendix: Supplements 020 - Tekst in Alarm.

²⁴ Bron: Wikipedia.

²⁵ 020 *La manifestation du néo-plasticisme dans la musique et les bruiteurs futuristes italiens*.

021 *Le Néo-Plasticisme. Sa réalisation dans la musique et au théâtre futur*.

²⁶ Het artikel is niet voorzien van de naam van een schrijver, maar W.F.A. Röell was in 1924 correspondent voor *Het Vaderland* in Parijs. Het artikel was gedateerd 14 oktober 1924, maar verscheen op vrijdag 17 oktober 1924 (Avondblad D1).

²⁷ Luigi Russolo (1885-1947), Futuristisch schilder, musicus en componist.

²⁸ Franse benamingen voor de 'Intonarumori' (lawaaimachines).

²⁹ Jacob van Domselaer (1890-1960), Nederlands componist, vriend van Mondriaan.

³⁰ Moderne dans.

³¹ Tekst 017.

³² Paul Cézanne (1839-1906), Frans schilder.

³³ Digital Appendix: Documentation - Mondrian Vocabulary Explained.

Sleutelwoorden: *abstraction de l'extérieur, abstrait, détermination de l'intérieur, dualité équilibré, dualité équivalente, équivalence de l'individuel et de l'universel, équivalence du naturel et du spirituel, esprit nouveau, intuition, morphoplastique, moyen d'expression, moyen plastique universel, musique, Neo-Plasticisme, opposition constamment (annulante) neutralisante, rapport rectangulaire, rapport des dimensions (mesures), rapport des couleurs, rythme, plastique pure.*

Overige opmerkingen

In een ongedateerde brief aan zijn vriend Sal Slijper³⁴ (vermoedelijk eind 1921) schrijft Mondriaan³⁵: 'Zooals je schrijft Sal zou 't wel goed zij als mijn geschreven werk eens bij elkaar gedrukt verscheen maar zonder onkosten zie ik er voorloopig geen kans toe. Misschien komt later wel eens een gelegenheid. Er zijn trouwens weinig menschen die er wat voor voelen. Ik heb in het najaar weer veel tijd verloren met veel kleine artikels ook in andere talen maar kreeg nog alleen maar in De Stijl geplaatst. Hier is ook veel tegenwerking'.³⁶

Schilderijen ontstaan tijdens schrijfperiode

Mondriaan meldt op 7 februari 1922 aan Theo van Doesburg dat hij bezig is met de vertaling van *De Bruiteurs futuristes italiens* en 'het' nieuwe in de muziek. In maart 1922 schrijft hij aan Theo dat het tijdschrift 'La Revue des Lettres' zijn artikel plaatst. De schrijfperiode liep - met tussenpozen - dus ongeveer van januari tot maart 1922. Volgens de Catalogue Raisonné vervaardigde Mondriaan in 1922 zestien schilderijen: B133/155 – B148³⁷. Hij zal tijdens de periode van het schrijven aan *La manifestation du Néo-Plasticisme dans la musique et les bruiteurs futuristes italiens* met één of meer van deze schilderijen bezig zijn geweest.

³⁴ Salomon B. Slijper (1884-1971); Nederlands makelaar en verzamelaar van Mondriaans werk.

³⁵ Zie ook Digital Appendix: Documentation - Publication History.

³⁶ Vindplaats brieven aan Slijper: RKD-MCP – 76-77.

³⁷ CRII: 299-308.